

Josef Mlejnek jr. (2020): *Boj o svatého Vladimíra. Křesťanství a nacionalismus v zápase o ukrajinskou autokefalitu*

Brno: CDK. 264 s. ISBN 978-80-7325-493-3.

Acta Fakulty filozofické
Západočeské univerzity v Plzni /
West Bohemian Review of
Social Sciences & Humanities
2022, Vol. 14 (1), 79–82
DOI: <https://doi.org/10.24132/actaff.2022.14.1.7>
<https://actaff.zcu.cz/>
ISSN 2336-6346

This paper is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

V roce 2020 v nakladatelství CDK vyšla kniha Josefa Mlejníka jr. *Boj o svatého Vladimíra. Křesťanství a nacionalismus v zápase o ukrajinskou autokefalitu*. Vzhledem k současné mezinárodní politické situaci by si tato kniha mohla zasloužit zvláštní pozornost nejen proto, že toto téma je v českém akademickém prostředí omezeně prozkoumáno, ale i vzhledem k tomu, že nejen za uplynulé dva roky neztratilo na aktuálnosti, ba naopak, stalo se ještě aktuálnějším a mohlo by poskytnout dobré zázemí nikoliv jen pro odborníky, ale i pro širokou veřejnost, tedy pro všechny, kteří by chtěli pochopit dnešní kroky a činnost ukrajinských a ruských církví. Autor je odborným asistentem na katedře politologie Institutu politologických studií FSV UK Praha. V akademické činnosti se dlouhodobě věnuje otázkám historie, kultury a politiky oblasti střední a východní Evropy a vztahům mezi kulturou, náboženstvím a politikou.

Kniha *Boj o svatého Vladimíra*, dle autora, vychází z jím publikovaného textu z roku 2019, který vyšel v časopise *Mezinárodní vztahy*, přičemž jej rozvíjí a rozpracovává, zvláště v oblasti postavení a role řeckokatolické církve a jejího spojení s ukrajinským nacionalismem. Knihu sám autor považuje za interdisciplinární, spojující politologické, historické a religionistické přístupy.

Kniha začíná úvodní kapitolou, na jejíchž prvních řádcích se autor snaží čtenáři přiblížit, proč je udělení tomosu Pravoslavné církvi Ukrajiny důležitou otázkou v rámci ukrajinského nacionalismu, co znamená pro Rusko

a Ruskou pravoslavnou církev (dále RPC) a celkově i proč toto téma zvolil (autor dokonce v samostatné podkapitole vysvětluje i to, proč je titulem knihy „Boj o svatého Vladimíra“).

V první kapitole „Teorie a metodologie“ autor představuje teoretické a metodologické vymezení knihy. Čtenář se dozví, že „[k]niha celou problematiku nahlíží pomocí tří perspektiv“ (s. 15). První je provázanost nacionalismu a náboženství, druhou je proces etnické fragmentace pravoslaví. Třetí perspektiva, dle autora, je „doplňková“ – je to desekularizace jako globální fenomén, ovšem ne v širokém záběru tohoto tématu, ale jako upozornění na „*propojení náboženské a národní identity jako na svérázný projev desekularizace*“ (s. 15).

První perspektiva je rozsáhle představena na dalších stránkách, v rámci ní autor představuje i pět specifických hybridních forem provázanosti náboženství a nacionalismu, se kterými pracuje: mytologicko-národní, státně-církevní, mytologicko-pannárodní (mytologicko-imperiální), mytologicko-univerzalistická a pluralitní, n-polární. Formy jsou „[k]ombinací dvou základních Brubakerových druhů překryvu a provázanosti“ (s. 22), které autor dopracoval s „*přihlednutím k realitám zkoumané problematiky*“ (s. 22). V další podkapitole „Metoda analýzy“ autor nejprve uvádí, že každou z forem provázanosti lze ztotožnit i se zkoumanými církvemi. O jejich přiřazení se ovšem čtenář dozví ještě jednou i na konci každé kapitoly, která se věnuje jednotlivým církvím. V této podkapitole je

také představen výběr textu pro analýzu. Autor neuvádí třeba konkrétní postup kódování, ale čtenář se dozví, že autor pracoval s programovými dokumenty, výroky a konkrétními postoji významných politických a náboženských představitelů Ukrajiny a Ruska (v případě politických představitelů je z dalších kapitol patrné, že se jedná především o prezidenty), které vznikly od počátku 90. let do roku 2019. Autor zkoumá postoje aktérů k historickému původu, autokefalitě ukrajinského pravoslaví, ukrajinské/ruské státnosti a nacionalismu, rusko-ukrajinskému ozbrojenému konfliktu, Západu, Evropě a západním hodnotám. Autor pracuje jak s odbornou literaturou, tak i se statistickými a sociologickými údaji o jednotlivých církvích a jejich příznivcích (s. 25). Do analýzy jsou zařazeny i v očích autora důležité chrámy jako „nositelé určitého sdělení, koncepce“ (s. 25).

Veškeré zdroje jsou zasazeny jak do historického kontextu, tak i do „kontextu širších aktuálních politických, sociálních či kulturních reálií“ (s. 25). Souhlasím s autorem, že tento kontext je „v českém prostředí obecně málo známý“ (s. 10) a považují tento postoj za obdivuhodný, ovšem má, dle mého názoru, i některé slabiny, které vidíme se linout celým textem.

Například cílem druhé kapitoly „Hagia Sofia a střet civilizací“ je „poskytnout historický kontext i předebrat historické kořeny a historický vývoj problematiky, která se silně projevuje i v současném rusko-ukrajinském národně-náboženském konfliktu. A to za pomoci historie istanbulského chrámu Hagia Sofia, neboť pozoruhodně obsahuje či odráží většinu základních témat knihy“ (s. 14), ovšem vzhledem k tomu, že autor přeskakuje mezi historickými obdobími, tématy a státy, sice celkově poskytuje hodně zajímavou informaci, která však, myslím si, nesouvisí s cílem a tématem. To může být pro čtenáře zmatečné. Nejen tento problém se line celou knihou, nejednotná je i struktura. Osobně se mi nedařilo pochopit logiku posloupnosti podkapitol ve druhé kapitole. Například na začátku první kapitoly autor popisuje současný stav, změnu Svaté Sofie na mešitu a historickou důležitost Svaté Sofie, za

čtyři podkapitoly dál se k tomuto tématu vrací a vysvětluje na jejím příkladu, proč je problematické považovat chrám za místo pro všechny. V podkapitole, ve které autor zmiňuje „Třetí Řím“, se neobjevuje znění konceptu z dopisů Filofeje ani rozsáhlejší poznámka o Filofejevi, postoj k tomuto konceptu ze strany slavjanofilů nebo (neo)eurasianistů. Celkově autor nevěnoval příliš pozornosti koncepci „Třetího Říma“ jako „byzantské tradici v Rusku“, nýbrž jako koncepci, která je také spojená s ruskou „povinností“ někoho chránit. Ovšem o dvanáct stran dále se čtenář dozví, že Berdjaev považoval „ideu mnicha Filofeje o Moskvě jako Třetím Římu“ za důležitou pro „dějiny ruského mesiánského vědomí“ (s. 68). Autor také používá citáty/zmiňuje pojmy, které jsou ovšem vysvětleny až v dalších částech textu (například pojem „ruský svět“ na s. 66, dochází k tomu i v dalších kapitolách textu).

Kromě toho autor neuvádí, jaký vztah má ke koncepci „Rusko jako Třetí Řím“, Pouze zmiňuje, že představitelé RPC koncept „Moskvy jako Třetího Říma nezdůrazňují“ (s. 56). Na základě své analýzy ale mohu říci, že představitelé RPC výrazně popírají, že by tato koncepce měla aspoň nějaký vliv na současnou RPC, její směřování, ale i celkově na Rusko (například RPC 2007, 2011, 2020).

Bez ohledu na výše uvedené zmínky v této kapitole lze najít i důležité postřehy. Například se autor domnívá, že ruský stát používal nejen náboženství, ale i církevní architekturu coby soft power k „upevnění hodnotového charakteru společnosti i k upevnění jednoty celého impéria“ (s. 54). Za důležitou pro pochopení dnešního dění považují podkapitulu „Kyjevocentrismus aneb Kyjev jako druhý Jeruzalém“, v níž autor seznamuje čtenáře s koncepcí Druhého Jeruzaléma a rozebírá ruskou a ukrajinskou verzi kyjevocentrismu.

Další kapitola „Současné pravoslaví, jeho organizační struktura“ je ve srovnání s následujícími kapitolami v knize krátká, ale dle mého názoru podstatná a měla by se objevit již na začátku knihy. Právě tato kapitola výborně vysvětluje čtenářům nejen rozdíl mezi pravoslavím a katolicismem, ale také organi-

začíná strukturu pravoslavi ve světovém měřítku. Z této části knihy se čtenář dozví také například o tom, ze kterých církví se skládá „rodina autokefálních církví“, jaká práva mají autokefální církve, jak se autokefalita uděluje, ale i tom, že autokefální církev může zahrnovat teritorium několika států, což je v rámci tématu práce velice důležité.

Čtvrtá kapitola „Ruská pravoslavná církev“ je „věnovaná Ruské pravoslavné církvi jakožto hegemonu východoevropské scény, vůči níž se většina ukrajinských křesťanských církví vymezuje“ (s. 14). V první části autor přibližuje strukturu RPC, její postavení uvnitř Ruska a její „kanonické území“. Dle autora do „kanonického území“ RPC spadají kromě Ruska, Běloruska a Ukrajiny rovněž Ázerbájdžán, Estonsko, Lotyšsko, Litva, Moldavsko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán (s. 92). Toto tvrzení autora není doloženo žádným odkazem, a proto nemohu soudit, jak autor k podobnému vymezení „kanonického území“ RPC dospěl. V statutu RPC je uvedeno, že kromě zmíněných zemí do jejího „kanonického území“ také spadají Moldavsko, Čínská lidová republika a Japonsko a také lidé v jiných zemích, kteří se k RPC hlásí (RPC 2000).

V této části autor také vysvětluje, proč je Ukrajina pro RPC významná. Jestliže ve druhé kapitole byl vysvětlován zásadní význam Ukrajiny pro RPC jako „duchovního centra pravoslavi“ (s. 66), v této části textu je vysvětlen i její význam z pragmatického hlediska (s. 94).

V další podkapitole autor přes dějiny Katedrály Krista Spasitele popisuje dějiny RPC. I když kapitola znovu poskytuje hodně významné informace a velice zajímavým způsobem nahlíží na dějiny RPC, i zde je patrný výše zmíněný problém: text obsahuje, dle mého názoru, nepodstatné údaje. Čtenář se tak například spolu s dějinami RPC a Katedrály Krista Spasitele dozví o výzkumu mozku Lenina (s. 104), ovšem nedozví se o vystoupení Pussy Riot, které nejenže ještě jednou dalo najevo propojenost mezi státem a církví, ale také

vedlo k důležitým proměnám Ruska v „*ochránce pravoslavi a pravoslavných*“.

V poslední podkapitole autor seznamuje čtenáře s pojmy „Svatá Rus“ a „Ruský svět“, představuje je jako koncepci, prostřednictvím jejíž prosazování se RPC a Rusko snažily připoutat Ukrajinu.

V následujících kapitolách autor prezentuje ukrajinskou náboženskou scénu (kapitoly pět, šest, sedm a devět). V osmé kapitole je představena reakce jednotlivých církví na Majdan a události roku 2014 a po nich následující „přesun věřících mezi pravoslavnými církvemi“. Autor takovou strukturu vysvětluje tím, že se to týkalo pravoslavných církví, a proto řadí tuto kapitolu před tu o řeckokatolické církvi. Ovšem v kapitole o zmíněné církvi (kapitola 9) se čtenář má možnost seznámit s její reakcí na uvedené události. Z těchto kapitol se čtenář dozví o vývoji jednotlivých ukrajinských církví, o jejich postoji k Západu, ukrajinskému nacionalismu a různým historickým otázkám. Za výbornou a důležitou považují kapitolu, která popisuje rozpory uvnitř Ukrajinské pravoslavné církve Moskevského patriarchátu (UPC (MP)). Právě tato kapitola může čtenáři sloužit jako vodítko při pochopení reakci UPC (MP) na dnešní situaci.

Ovšem zasazení do „kontextu širších aktuálních politických, sociálních či kulturních realit“ (s. 25) v těchto kapitolách ukazuje i další slabiny. Vzhledem k tomu, že se autor snaží neustále vysvětlovat kontext, ve kterém se momentálně pohybuje, dochází k opakování stejné informace (například s. 158 a 179).

Kromě toho v kapitole osm „Majdan, Krym a přesuny věřících mezi pravoslavnými církvemi“ autor zapomíná zmínit, že přesuny chrámu do jiné „církevní“ jurisdikce mohly být i násilné. UPC MP od roku 2014 neustále upozorňovala OBSE na „utlačování a porušování svých práv“. Na chrámy UPC MP útočili, zmocňovali se jich silou, různým útokům čelili i duchovní UPC MP (například Nafanajil 2019; Skvorcov 2017; UPC MP 2019).

Bez ohledu na výše uvedené slabiny je celkový dojem z knihy velice pozitivní. V českém prostředí představuje ojedinelé dílo, které může

čtenářům poskytnout rozsáhlý přehled o spojitosti náboženství a nacionalismu na Ukrajině, a proto knihu lze bez pochyb doporučit všem zájemcům o dění na Ukrajině.

Bibliografie

BRPC. 2000. „Ustav Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi.“ [online] *RPC* [cit. 10. 6. 2022]. Dostupné z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/133115.html>.

RPC. 2007. „Svyatejšij Patriarch Aleksij: ‚Moskovskij Patriarchat vseгда stremitsja razvivat' bratskije otnošenija ravnopravnogo sotrudničestva so vsemi Pomestnymi Cerkvami.‘“ [online] *RPC* [cit. 10. 6. 2022]. Dostupné z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/184045.html>.

RPC. 2011. „Mitropolit Volokolamskij Ilarion: ‚Cerkov dajet ogromnyj prostor i dlja ličnogo, i dlja sobornogo tvorčestva.‘“ [online] *RPC* [cit. 10. 6. 2022]. Dostupné z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1444435.html>.

RPC. 2020. „Mitropolit Volokolamskij Ilarion: ‚Gospod' nam vveril Cerkov, kotoraja suščestvujet boleje tysjači let.‘“ [online] *RPC* [cit. 10. 6. 2022]. Dostupné z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5734719.html>.

Nafanajil. 2019. „Ofitsijne zvernennja Volyns'koho jepyskopatu UPC do holovy

oblasnoji deržavnoji administratsiji.“ [online] *Volyňska eparchija* [cit. 10. 6. 2022]. Dostupné z: <https://volyn.church.ua/2019/02/15/oficijnezvernennya-volinskogo-jepiskopatu-upc-dogolovi-oblasnoji-derzhavnoji-administraciji/>.

UPC MP. 2019. „Pod kriki ‚moskaljam zdes ne byt' vybrasyvali verujuščich iz chrama – v s. Gnezdično ‚Pravyj sektor‘ pomog ‚PCU‘ zavladet' chramom.“ [online] *UPC MP* [cit. 10. 6. 2022]. Dostupné z: <https://news.church.ua/2019/03/04/pod-krikimoskalyam-zdes-ne-byt-vybrasyvali-veruyushhix-iz-xrama-v-s-gnezdichno-pravyj-sektor-pomog-pcu-zavladet-xramom-video/?lang=ru>.

Skvorcov D. 2017. „Kiev. Monitoringovaja missija OBSE obespokojena slučajami gonenij na UPC (MP).“ [online] *Ukrajina pravoslavna* [cit. 10. 6. 2022]. Dostupné z: <http://pravoslavye.org.ua/2017/11/%D0%BA%D0%B8%D0%B5%D0%B2-%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F-%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F-%D0%BE%D0%B1%D1%81%D0%B5-%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%81/>.

Maria Avanesova
Západočeská univerzita v Plzni
avanesov@kap.zcu.cz